

ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У СФЕРІ ВІЗОВОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ: ЗАКОНОДАВЧЕ ПІДҐРУНТЯ ТА ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу політики української держави у сфері візової лібералізації з Європейським Союзом. Автор досліджує розвиток законодавчої бази між Україною та ЄС на шляху до спрощення візового режиму, яка містить як міждержавні угоди, так і закони України. У статті стисло викладено основні тенденції візової політики держав-членів Європейського Союзу стосовно громадян України: наводяться досягнуті позитивні зрушення, а також існуючі проблеми, з якими стикаються українські громадяни у процесі отримання віз до держав-членів ЄС.

Ключові слова: візова політика, візова лібералізація, Європейський Союз, держави-члени ЄС, Україна.

Статья посвящена анализу политики украинского государства в сфере визовой либерализации с Европейским Союзом. Автор исследует развитие законодательной базы между Украиной и ЕС на пути к упрощению визового режима, вмещающей как межгосударственные соглашения, так и законы Украины. В статье кратко изложены основные тенденции визовой политики государств-членов Европейского Союза в отношении граждан Украины: приводятся достигнутые позитивные результаты, а также существующие проблемы, с которыми сталкиваются украинские граждане в процессе получения виз в государства-члены ЕС.

Ключевые слова: визовая политика, визовая либерализация, Европейский Союз, государства-члены ЕС, Украина.

The article is devoted to the analysis of the Ukrainian state policy in the sphere of visa liberalization with the European Union. The author describes the development of legislation between Ukraine and the EU that included intergovernmental agreements as well as the laws of Ukraine. The paper presents the main visa policy tendencies of the EU Member States in regard to the Ukrainian citizens: there are the reached positive results as well as the difficulties that Ukrainian citizens face during the process of receiving a visa of the EU Member States.

Key words: Visa Policy, Visa Liberalization, European Union, EU Member States, Ukraine.

Постановка проблеми. Розширення Європейського Союзу на Схід у 2004 році і запровадження візового режиму країнами-сусідами України, які стали новими членами Європейського Співтовариства, започаткувало спільну роботу української держави і Європейського Союзу у напрямку лібералізації руху осіб. З метою скасування візового режиму в майбутньому ЄС і Україною було розроблено й затверджено ряд важливих документів, а українська держава зі свого боку вносить зміни до національного законодавства. Однак процес лібералізації візового режиму з ЄС зумовлений певними труднощами, що викликані як особливостями політики України у цій сфері, так і особливостями візової практики країн-членів Європейського Союзу.

Аналіз досліджень і публікацій. Успіхи і невдачі руху України в напрямку спрощення візового режиму з Європейським Союзом знаходяться під пильним наглядом як українських, так і європейських інституцій. Моніторинг імплементації укладених договорів здійснюють зі свого боку громадські організації в Україні. Процес лібералізації візового

режиму між Україною і Європейським Союзом досліджують українські експерти О. Врадій, І. Сушко, О. Сушко, Д. Курдельчук та інші.

Метою статті є аналіз політики української держави у сфері візової лібералізації з Європейським Союзом.

Виклад основного матеріалу. Спільна робота України та Європейського Союзу у напрямку лібералізації руху осіб була розпочата у Плані дій «Україна – Європейський Союз» (схваленому Кабінетом Міністрів України 12 лютого 2005 р.), що містить серед пріоритетів діяльності започаткування «конструктивного діалогу зі спрощення візового режиму між Україною та ЄС з метою підготовки до майбутніх переговорів щодо укладення угоди про спрощення візового режиму...» [1].

Рух щодо скасування візового режиму між Україною і ЄС був продовжений Указом Президента України «Про встановлення безвізового режиму для громадян держав-членів Європейського Союзу, Швейцарської Конфедерації та Князівства Ліхтенштейн», згідно з яким із 1 травня 2005 р.

Україна в односторонньому порядку звільнила громадян ЄС від оформлення віз для в'їзду в Україну терміном не більше 90 днів та транзитного проїзду через територію України [4].

Угода між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз була парафрована наприкінці жовтня 2006 р., але набула чинності лише 15 січня 2008 р. [8]. Вона стосується оформлення візи для перебування не більше 90 днів за період 180 днів. Угода окреслила коло осіб, для яких віза видається за дещо спрощеними вимогами (14 категорій), зменшила кількість необхідних документів, які підтверджують мету подорожі (ст. 4), встановила пільгову для України плату за оброблення заяв при оформленні віз у розмірі 35 євро та визначила коло осіб, із яких ця плата не стягується (ст. 6), а також коло осіб, яким може видаватися багаторазова віза (терміном до 5 років) (ст. 5). Ст. 11 Угоди закріпила право громадян України, які мають зазначений тип візи, на «подорожування територією держав-членів на рівних умовах з громадянами ЄС».

Наступний крок до лібералізації візового режиму з ЄС втілюється у підписанні 23 липня 2012 р. додаткової Угоди, яка розширює перелік категорій українських громадян, на яких розповсюджується спрощена процедура отримання шенгенської візи (9 категорій). Так, під дію документа підпадають технічні члени команд журналістів (оператори, звукорежисери та ін.), учасники програм обмінів між містами-побратимами і муніципальними одиницями, особи, які відвідують родичів-громадян ЄС, особи, які супроводжують тих, хто потребує медичної допомоги. Також Угодою додано чотири нові категорії: члени громадських організацій, члени релігійних громад, представники професій, які беруть участь у міжнародних форумах (семінарах, виставках), учасники програм транскордонної співпраці у межах програм ЄС [16].

Крім того, деякі зміни відбулись у переліку документів для журналістів. Відповідно до нової Угоди, журналістам для отримання візи достатньо надати клопотання від редакції-роботодавця (замість листа-запрошення від сторони, яка приймає, як це було раніше). Більш конкретно в новій Угоді вписані терміни дії віз: «на 5 років» і «на 1 рік», що допоможе уникнути вільного тлумачення цього пункту Консульствами. Для володарів біометричних службових паспортів передбачено безвізовий режим [16].

Під час саміту Україна – ЄС у Брюсселі 22 листопада 2010 р. Україні було представлено План дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, в якому серед вимог до України зазначені: запровадження біометричних закордонних паспортів із адекватним забезпеченням персональних даних; перегляд або скасування реєстрації (прописки) для українських громадян та іноземців, які на законних підставах перебувають на території України, для «запобігання необґрунтованих обмежень і заборон свободі їх переміщення по території України»; а також надання можливості отримання закордонних паспортів для всіх категорій українських громадян, включно з особами з обмеженими можливостями та представниками інших «чуттєвих груп» [2].

Із 1 січня 2011 р. в Україні набув чинності Закон «Про захист персональних даних» [6], а виданий 22 квітня 2011 р. Указ Президента України «Про Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» [7], заходи якого розраховані до кінця 2011 року, покликані активізувати діяльність українських органів влади у міграційній сфері.

Так, «Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» містить пункт «Свобода пересування в межах України», в якому заплановано проведення аналізу нормативно-правових актів, якими визначено процедуру реєстрації та зняття з реєстрації місця проживання громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, і за потреби внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства з метою забезпечення доступу всіх осіб до зазначених процедур. Передбачено також проведення інформаційно-роз'яснювальних робіт серед громадян України та іноземців щодо їх прав на вільне пересування територією України. У пункті «Процедура видачі документів, що посвідчують особу» заплановано проведення аналізу законодавчих актів, які регулюють це питання і за потреби внесення пропозицій щодо покращення законодавства з метою забезпечення рівного доступу осіб до зазначених процедур.

Пункт Національного плану під назвою «Захист персональних даних» містить заходи щодо розробки проектів нормативно-правових актів для реалізації Закону України «Про захист персональних даних», а також розробку проекту Державної служби України з питань захисту персональних даних. Також у цьому пункті заплановано створення переліку міжнародних актів щодо захисту персональних даних, до яких Україні слід приєднатися.

«Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію», що набув чинності 23 листопада 2009 р., визначає міжнародні документи у сфері безпеки персональних даних, до яких Україна має приєднатися: Конвенція Ради Європи від 28 січня 1981 р. «Про захист фізичних осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних» та Додатковий протокол до Конвенції від 8 листопада 2001 р. «Про захист фізичних осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру щодо уповноважених органів нагляду та транскордонних інформаційних потоків». Як зазначено в тексті Порядку денного, ратифікацій зазначених документів «має стати однією з передумов для укладення угод з Євроюзом та Європолем, включаючи обмін оперативною інформацією» [3].

Розділ Національного плану «Безпека документів» містить цілий ряд заходів, спрямованих на запровадження в Україні документів із біометричними даними, передусім закордонного паспорту відповідно до стандартів Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО), а також початок роботи над створенням системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які проживають в Україні. При цьому

українська влада розраховує на отримання міжнародної технічної допомоги від міжнародних організацій та іноземних держав.

Вперше в українському законодавстві можливість розміщення біометричних даних була передбачена в оновленому «Положенні про паспорт громадянина України для виїзду за кордон», затвердженому Постановою Верховної Ради України від 23 лютого 2007 р. Проте це не було імперативною вимогою і в Положенні був відсутній опис біометричних даних [10, с. 10].

На виконання заходів «Національного плану з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» щодо введення біометричних документів, 20 листопада 2012 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» (набрав чинності 6 грудня 2012 р.) [5], у якому передбачено виконання вимог Європейського Союзу щодо введення в обіг закордонних паспортів громадян України з біометричними даними. Законом визначені також основні (відцифрований підпис і відцифрований образ обличчя особи) та додаткові (відцифровані відбитки пальців рук) біометричні дані.

Необхідно також зазначити, що автори закону пішли значно далі за вимоги Європейського Союзу і передбачили запровадження цілого ряду документів із біометричними даними: паспорт громадянина України, посвідчення водія, посвідка на постійне проживання, посвідка на тимчасове проживання, картка мігранта, посвідчення біженця, проїзний документ біженця та інші. Крім того, законом передбачається створення єдиного державного демографічного реєстру – величезної бази персональних даних про громадян України та мігрантів, що перебувають на її території.

На думку експертів, закон містить численні недоліки. Так, у центрі закону поставлений інтерес держави на протидію інтересам та правам особи і захисту приватності. Зміст закону порушує принцип ненадмірності та пропорційності збирання персональних даних, що є основними вимогами міжнародного права. Крім того, існує загроза несанкціонованого доступу невизначеного кола осіб до персональних даних мільйонів осіб в Україні. Сумнівним видається виконання технічних положень закону, адже державою має бути забезпечене широке використання пристроїв для зчитування біометричних документів (наприклад, у ЖЕКах, ДАІ, лікарнях тощо) [17, с. 4]. Значних фінансових витрат вимагає закон від громадян України та мігрантів, адже передбачено досить часте оновлення документів (кожні 10 років для паспорту громадянина України і закордонного паспорту, кожні п'ять років для посвідчення біженця, кожен рік для посвідок на постійне і тимчасове проживання, картки мігранта).

Незважаючи на наміри української влади швидше наблизити лібералізацію візового режиму з Європейським Союзом, позиція органів ЄС щодо цього питання не є конкретною. Декларація саміту у Варшаві (29-30 вересня 2011 р.) визнає «європейські устремління партнерів Євросоюзу, і обіцяє рухатися у

напрямку безвізового режиму» [14], але не обіцяє перспективи членства в ЄС.

Візова політика держав-членів ЄС стосовно українських громадян характеризується певними позитивними зрушеннями, але має й обмежувальні ознаки, незважаючи на постійне зниження міграційних ризиків з України. Наприклад, рівень кількості відмов у візі є одним із суттєвих чинників, що сприяє лібералізації візового режиму з Європейським Союзом. За словами О. Сушка, коли рівень відмов становить 3 %, вважається, що країна готова до безвізового режиму [10]. Інформація Міністерства закордонних справ України свідчить про ряд позитивних змін у цій сфері. Так, спостерігається постійне зменшення кількості відмов українським громадянам у візах: у 2012 р. цей показник склав 2,03 %, у 2011 р. – 3,3 %, у 2010 р. – 4 %. Зростає кількість виданих шенгенських віз: у 2012 р. загальна кількість виданих шенгенських віз збільшилася на 173 тис. у порівнянні з 2011 р. і досягла 1,28 млн; у 2011 р. у порівнянні з попереднім роком кількість віз зросла на 182 тис. і становила 1,1 млн. Зростає також частка багаторазових віз: у 2012 р. цей показник досяг 38,5 %, у 2011 р. – 35,5 %, у 2010 р. – 27,3 % [20; 21].

Крім цього до інших позитивних тенденцій належить зменшення випадків недопущення українських громадян на територію ЄС: лише 0,5 % від кількості перетинів кордону. В останні роки також постійно зменшується кількість українських громадян, затриманих за незаконне перебування на території ЄС: з 22 тис. осіб у 2006 р. до 12, 5 тис. осіб у 2009 р. Також Україна не входить до 30 країн, громадяни яких найчастіше подають заявки на отримання статусу біженця в країнах ЄС [19, с. 5]. Тому незрозумілим видається введення консульствами країн-членів ЄС нових додаткових перевірок для громадян України при отриманні віз. На думку експертів, така невідповідність у візовій політиці ЄС пояснюється тим, що темпи лібералізації загальноєвропейської візової політики суттєво випереджають консульську практику країн-членів [19, с. 5].

Серед основних труднощів, із якими стикаються громадяни України при отриманні віз, можна навести такі. По-перше, невизначений у Візовому кодексі ЄС перелік необхідних документів дозволяє країнам-членам ЄС проводити власну візову політику і створює можливості для відмови на основі неповного комплексу документів або недостатньо доведеної «укоріненості в українське суспільство». Так, консульства все частіше вимагають ідентифікації «основного місця роботи» і наявності трудової книжки, що створює проблеми для таких категорій, як журналісти, приватні підприємці та члени суспільних організацій, які працюють поза шпитом або мають статус фізичної особи. Від підприємців вимагають документи, які стосуються їх економічної діяльності і навіть схему руху коштів на рахунок за кілька місяців. Також консульства відмовляються приймати документи про заброньовані через Інтернет готелі, і вимагають документи, що підтверджують передоплату готелю, а це, у свою чергу, вимагає від заявників багато часу і коштів [19, с. 5]. За даними опитування 2011 р., що було проведено громадською ініціативою «Європа без бар'єрів», середня кількість

додаткових документів, які були подані у консульства українськими громадянами, крім закордонного паспорта й анкети, становить від 3 до 8 залежно від країни. Найбільше додаткових документів у 2011 році вимагали консульства Бельгії, Іспанії, Нідерландів, а також Франції, Португалії та Італії (7 додаткових документів) [11, с. 48].

По-друге, значні порушення зафіксовані українськими експертами у виконанні ст. 24 Візового кодексу ЄС, що проявляються у штучному зменшенні кількості багаторазових віз. Наприклад, від 86 % до 100 % багаторазових віз Литви, Словенії, Португалії та Бельгії видані на період менший за півроку (переважна більшість – на один місяць) [13], хоча багаторазові візи, за Візовим Кодексом ЄС, мають видаватися терміном від 6 місяців і до 5 років.

По-третє, необхідність визначити основну країну перебування під час тривалої поїздки, яка передбачає також відвідання кількох країн, може призвести до відмови у візі. Підтвердженням цього факту стала дворазова відмова консульства Нідерландів у візі керівникам української організації «Ла Страда» О. Калашнік і Л. Ковальчук, які отримали запрошення зі штаб-квартири організації у Нідерландах, але перед основними заходами планували виступ в Італії [19, с. 5].

За результатами моніторингу діяльності консульств країн ЄС, що регулярно проводиться Громадською ініціативою «Європа без бар'єрів», найбільш «дружніми» до українських громадян у 2012 році були консульства Угорщини, Польщі, Чехії та Естонії [9, с. 11], а у 2011 році – консульства Австрії, Словаччини, Естонії, Угорщини та Німеччини [12]. До категорії «недружніх» у 2012 році потрапили консульства Італії, Чехії та Великої Британії [9, с. 11]. У 2011 році останнє місце у рейтингу консульських служб країн ЄС та шенгенської зони в Україні посідало консульство Бельгії, в якому українським громадянам доводилося наражатися на найбільші труднощі під час оформлення віз [12].

Однак українські громадяни часом самі не дотримуються основних правил Візового кодексу ЄС. Так, порушується правило першого в'їзду, коли перетнути кордон з Європейським Союзом слід через кордон країни, яка видала візу. Також, за повідомленнями польських прикордонників [15, с. 25], українські громадяни у багатьох випадках при перетині кордону декларують іншу мету поїздки, ніж зазначена у шенгенській візі, що є серйозним порушенням і однією з найчастіших причин відмови у в'їзді на територію ЄС. Останнім часом у прикордонній поліції Німеччини виникають підозри щодо законності отримання українськими громадянами багаторазових віз для ведення бізнесу, які використовуються за туристичною метою. Такий випадок, наприклад, мав місце 10 березня 2012 р. на польсько-німецькому кордоні біля міста Герліца, коли семеро громадян України з багаторазовими бізнес-візами були затримані прикордонниками під час туру вихідного дня і шестеро з них не змогли підтвердити законність походження своїх віз [15, с. 24].

Слід зазначити, що у квітні 2012 р. суд ЄС у Люксембурзі дозволив країнам-членам залучати до кримінальної відповідальності осіб, які обманом

одержують візи для в'їзду у шенгенську зону. Залучення до відповідальності не суперечить законодавству Європейського Союзу навіть якщо візи було отримано легально, але шляхом обману компетентних органів [18].

Висновки. Аналізуючи політику української держави у сфері візової лібералізації можна констатувати таке. Період 2005-2009 рр. характеризується активною і дієвою співпрацею України з ЄС. Так, за цей період із боку України було скасовано візовий режим для громадян країн-членів ЄС (2005 р.). З боку Європейського Союзу цей період відзначився прийняттям таких вагомих для процесу спрощення візового режиму між Україною і ЄС документів, як План дій «Україна – Європейський Союз» (2005 р.), Угода про спрощення оформлення віз (2006 р.), Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки і сприяння імплементації Угоди про асоціацію (2009 р.).

Період із 2010 року, коли Україні було представлено План дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України (2010 р.), мав показати справжні наміри України інтегруватися до стандартів ЄС. На перший погляд цей період характеризується активною роботою української законодавчої і виконавчої гілок влади щодо виконання вимог зазначеного Плану. Так, було введено нові Правила оформлення віз для іноземців, що має сприяти зменшенню нелегальної міграції, набув чинності Закон «Про захист персональних даних» (2011 р.) і Закон «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» (2012 р.). Із боку ЄС була підписана додаткова угода про спрощене оформлення віз, яка розширила перелік пільгових категорій українських громадян (2012 р.).

Однак при детальному аналізі активність української влади цього періоду нівелюється формальним підходом до виконання вимог Європейського Союзу. Про це свідчать заходи «Національного плану з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» (який став основним урядовим документом щодо виконання вимог Європейського Союзу), які полягають в аналізі чинного вітчизняного законодавства, розробках проектів, створенні переліку міжнародних актів, до яких слід приєднатися Україні, у початку роботи над створенням системи біометричної ідентифікації громадян, створенні пропозицій для отримання міжнародної допомоги.

Серед зазначених заходів «Національного плану», які стосуються безпеки документів, у 2012 році набув чинності Закон «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», який, хоча і запроваджує закордонні біометричні паспорти, наразі є складним для виконання з фінансової і технічної точок зору, а також має численні недоліки.

Таким чином, формальний підхід у виконанні вимог ЄС у сфері візової політики проявляється з боку України в ухваленні законопроектів низької ефективності, формулюванні заходів із мінімальними затратами фінансових і організаційних ресурсів

країни, які, таким чином, лише імітують активну діяльність. В останні роки українська держава показала неготовність працювати над системними змінами задля лібералізації візового режиму з Європейським Союзом.

ЛІТЕРАТУРА

1. План дій «Україна – Європейський Союз» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_693.
2. План дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України [Електронний ресурс] // Урядовий портал : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=244813273&cat_id=223280190&time=1324569897648.
3. Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію від 20 листопада 2009 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_990.
4. Про встановлення безвізового режиму для громадян держав-членів Європейського Союзу, Швейцарської Конфедерації та Князівства Ліхтенштейн : Указ Президента України від 26 липня 2005 р. № 1131/2005 : за станом на 26 липня 2005 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1131_2F2005.
5. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20 листопада 2012 р. № 5492-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5492-17>.
6. Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2297-17>.
7. Про Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Указ Президента України від 22 квітня 2011 р. № 494/2011 [Електронний ресурс] // Адміністрація Президента України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/13479.html>.
8. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про спрощення оформлення віз : Закон України від 15 січня 2008 р. № 117-VI : за станом на 15 січня 2008 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=117-17>.
9. Візова політика країн ЄС в Україні. Підсумки громадського моніторингу – 2012. – К. : ТОВ «Вістка», 2012. – 86 с.
10. Законодавче забезпечення руху до симетричного безвізового режиму між ЄС та Україною. Поточні оцінки візової практики країн ЄС в Україні : [інформаційно-аналітичне видання / автори та консультанти І. Сушко, О. Врадій, О. Сушко]. – К., 2010. – 56 с.
11. Моніторинг візової практики консульств країн-членів ЄС та Шенгенської зони [Електронний ресурс]. – К., 2011. – 47 с. – Режим доступу : http://novisa.com.ua/ua/publics/?publics_id=18.
12. Результати п'ятої хвилі громадського моніторингу видачі віз країн-членів ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.novisa.com.ua/analitic/rezultati-pyatoi-xvili-doslidzennya-vizovoi-politiki-i-praktiki-krain-chleniv-es-v-ukraini/ua>.
13. Європа без бар'єров : Посольства ЕС заввищують вимоги до українців при видачі віз [Електронний ресурс] // Корреспондент. – 2011. – 23 вересня. – Режим доступу : <http://www.korrespondent.net/ukraine/politics/1264484-evropa-bez-barerov-posolstva-es-zavyshayut-trebovaniya-k-ukraincam-pri-vydache-viz>.
14. ЄС не збирається давати Україні перспективу [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2011. – 24 вересня. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2011/09/24/6613061/>.
15. Завгородня І. Усна візова політика / Інна Завгородня, Жанна Безп'ятчук // Український тиждень. – 2012. – № 12 (229). – 23-29 березня. – С. 24–26.
16. Киев и Брюссель подписали Соглашение, расширяющее существующий упрощенный порядок выдачи виз [Електронний ресурс] // Информационное агентство Интерфакс-Украина : офіц. веб-сайт. – 2012. – 23 липня. – Режим доступу : <http://www.interfax.com.ua/rus/main/111933/>.
17. Курдельчук Д. Сui prodest? Чи можливий консенсус громадян і влади? / Данило Курдельчук // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – № 41 (89). – 17-23 листопада. – С. 4.
18. Суд ЄС визнав законним ув'язнення за обман з отриманням шенгенських віз [Електронний ресурс] // Європа без бар'єрів. – 2012. – 11 квітня. – Режим доступу : http://novisa.com.ua/ua/news/?news_id=922.
19. Сушко О. Шенгенська зона турбулентності / Олександр Сушко // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – № 13. – 9 квітня. – С. 5.
20. У 2011 році українці оформили 1 млн. шенгенських віз [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. Україна. – 2012. – 22 травня. – Режим доступу : http://news.dt.ua/SOCIETY/u_2011_rotsi_ukrayintsi_oformili_1 mln_shengenskih_viz-102502.html.
21. Щодо позитивної динаміки оформлення шенгенських віз громадянам України у 2012 році: Брифінг в МЗС [Електронний ресурс] // Міністерство закордонних справ України: офіц. веб-сайт. – 2013. – 20 березня. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/briefing/1156-brifing-v-mzs>.

Рецензенти: Іванов М. С., д. політ. н., професор;
Ярошенко В. М., к. політ. н., доцент.

© Гнатюк Т. О., 2014

Дата надходження статті до редколегії 29.10.2013 р.

ГНАТЮК Тетяна Олегівна – кандидат політичних наук, науковий співробітник відділу міграційних досліджень, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, м. Київ.

Коло наукових інтересів: міграційна політика, міграція і розвиток, інтеграція іммігрантів.